

Prikaz knjige „Stanje poricanja” Stanleya Cohena

„Znati, ali ne djelovati, znači ne znati.”

Kineska poslovice

1950-ih godina u Johannesburgu (Južnoafrička Republika - JAR) dječak po imenu Stanley s prozora svoje dječje sobe gledao je starca iz plemena Zulu, noćnog čuvara, kako iznad vatre pokušava zagrijati svoje ledene dlanove. Ušuškan u uvoznu posteljinu, zaštićen i blagoslovljen toplim domom i bijelom bojom kože, Stanley je razmišljao o nepravdi u društvu, pitajući se zbog čega su neki ljudi sluge, a neki gospodari. Mnogo godina kasnije, dječak je odrastao i proslavio se objavljivanjem svoje knjige „Stanje poricanja”. Ključni problem od kojeg u svom radu polazi Stanley Cohen jeste zašto drugi - ljudi koji hodaju istim ulicama, čitaju iste novine i odrastaju u istom susjedstvu - ne vide isto? Da li, možda, postoji neki paralelni univerzum, svijet u kojem su užasi apartheida nevidljivi i gdje postojanje crnih ljudi pada iza zavjese svjesnog? Ova pitanja neprestano zaokupljaju pažnju i naučnika i laika, a knjiga „Stanje poricanja” Stanleya Cohena predstavlja jedan od najznačajnijih priloga u razmatranju ove krupne teme i nesumnjivo je Cohenovo životno djelo.

Skoro dvije decenije nakon objavljivanja, ova intelektualno inspirišuća studija i dalje ima status klasika u području sociologije, kriminologije i ljudskih prava.

Punim naslovom „Stanje poricanja: znati za zlodjela i patnje”, duboko potresna studija o poricanju i priča o oblicima, ali i razlozima poricanja ljudi u svakodnevnom životnim situacijama, ispričana je u 11 poglavlja. Cilj ove knjige jeste povećati svjesnost kod onih koji ne vide istinu, onih koji ne priznaju da čovjek ima izbor da li će ignorisati, poricati ili priznati realnost društva.

„Stanje poricanja” je zanimljivo štivo ne samo za stručnjake iz oblasti psihologije, sociologije, političkih nauka i srodnih disciplina već i za laike koji žele da prošire svoje razumijevanje ljudskog uma i procesa psihologije pomirenja i građenja mira.

Cohen ovdje ima ulogu učitelja istine - on ima provokativnu moć da čitaoca pozove da otvori oči i pusti istinu u svoju svijest, jer se čini kako je većina našeg globalnog društva prilično nesvjesna i needukovana o zlodjelima i patnjama čovjeka danas. Oslanjajući se na istorijske trenutke i političke zločine poput holokausta u Njemačkoj, apartheida u Južnoj Africi i genocida u Ruandi, Cohen učinkovito potiče razumijevanje čitaoca o implikacijama poricanja, tjerajući u svjesno potrebu za djelovanjem. On, također, govori o stalnom preplavljanju informacijama koje čovjek ne želi prihvatiti kao realnost - vijesti koje dobivamo putem medija ili kroz komunikaciju s drugima, svakodnevna svjedočenja sudbinama drugih ljudi oko nas i slično. Cohen ističe da ljudi imaju tendenciju priznati postojanje samo onoga što odgovara njima, ali ne i onoga što je stvarnost. Ljudi će prije ignorisati neprijatnu realnost nego što će govoriti o teškim i neprijatnim temama socijalne nepravde, patnje i nejednakosti. Slijepi za realnost, kako ih Cohen opisuje, ljudi zatvaraju oči čak i pred onim čemu su sami svjedočili. On opisuje brojne i različite načine poricanja istine. Upravo ta raznolikost u odbacivanju istine nam pokazuje koliko je poricanje svakodnevno, skoro uobičajeno čovjeku i koliko će teško biti promijeniti svijest ljudi da priznaju ono što rade, ono što im se radi i ono što posmatraju kako neko radi nekome. Naime, za većinu ljudi nije samo neprijatno nego je i bolno teško priznati kakva zvjerstva je u stanju jedan čovjek da učini drugom čovjeku. Ipak, izgovor da šutimo jer sami ne možemo promijeniti svijet jeste učestao, ali nije opravdan, a Cohen ne podcjenjuje važnost niti jedne od tri ključne uloge - zločinca, žrtve i posmatrača.

Stanje poricanja iz uloge posmatrača:

Konformizam nereagovanja

Efekat posmatrača (eng. Bystander Effect), apatija posmatrača ili Genovese sindrom, odnosno sklonost ka neuplitanju, pruža objašnjenje zašto će manje pojedinaca reagovati što je broj prisutnih u nekoj situaciji - veći, odnosno što je više svjedoka, manja je vjerovatnoća da će neko istupiti i pomoći žrtvi.

Najpoznatiji slučaj efekta posmatrača i nedjelovanja očevidaca jeste brutalno ubistvo mlade 28-godišnje djevojke po imenu Catherine Genovese, u literaturi iz socijalne psihologije poznatije kao Kitty Genovese. Njenom ubijanju 13. marta 1964. godine, jednog običnog petka u njujorkškom Queensu, prisustvovalo je 38 ljudi, ali reagovao nije - niko. Očevici su kasnije, tokom istrage, objašnjavali kako nisu pozvali policiju jer su bili uvjereni da je to već uradio neko drugi. Čitav zločin je trajao oko 45 minuta, tokom kojih

je ubica pobjegao nakon prvog pokušaja i verbalnog upozorenja očevica koji je prvi čuo krike u pomoć, ali se nakon 10 minuta vratio i dovršio započeto. Kitty je pretučena i izbodena nožem, a samo jedan od 38-ero prisutnih je pozvao policiju. Policajci su stigli dvije minute nakon što je poziv upućen, ali prekasno za Kitty. Ovaj događaj je skrenuo pažnju socijalnih psihologa na nepisano pravilo neuplitanja, odnosno sklonost ljudi da se drže po strani kada još neko, osim njih, svjedoči nečijoj ugroženosti.

Naknadna tumačenja da je Kitty G. bila homoseksualne orijentacije, da su posmatrači zapravo bile izbjeglice u strahu od policije te da je svjedoka bila mnogo manje - tek su pokušaji da se opravda nijemo posmatranje surovog ubijanja. Nažalost, Genovese sindrom nije tek mrlja u historiji čovječanstva 60-tih godina prošlog stoljeća. Silovanje žena u Bosni ratnih godina ili postratno ubistvo dječaka u sarajevskom tramvaju - tek su neki primjeri posljedica efekta posmatrača novijeg datuma.

Pored Bosne i Hercegovine, države u kojoj je 90-ih godina prošlog stoljeća počinjen genocid, a čiji autori su zločinci čija (ne)djela svijet ne pamti još od užasa apartheida i Autschwitza, stanje poricanja je stanje uma u mnogim područjima nekadašnje Jugoslavije.

Cohen u svojoj bezvremenskoj knjizi ne prigovara i ne optužuje - on običnom čitaocu jednostavnim, razumljivim jezikom sistematično nudi razloge, pomoću situacija iz svakodnevnog života, da sam izabere ne samo da sluša, nego i da čuje, ne samo da gleda, nego i da vidi ono što se dešava oko njega.

Iako jednostavna za razumijevanje, ova knjiga nije tek zanimljivo štivo nekom koordinatoru nevladinog projekta prevencije sukoba. Ova knjiga je naučna i stručna, neophodna literatura za svakog ko želi bolje razumjeti međuljudske odnose i put od djela do oprosta. Psihologija pomirenja i građenja mira temelji se na nalazima koje ovdje iznosi Cohen. Naučna vrijednost ove knjige je u prikazivanju porijekla, oblika i mehanizama poricanja, dok će socijalni psiholozi biti zadovoljeni analizom fenomena poput efekta posmatrača, kao i korištenjem psiholoških, ali i socioloških koncepata. Tumačenje da čovjek koristi poricanje kao odbrambeni mehanizam Cohen posuđuje iz Freudove teorije, naglašavajući kako je lakše živjeti poričući nego priznavajući realnost. Osnovni razlog zašto ljudi teme kao što je npr. rasna potlačenost radije ne komentarišu jeste što je za mnoge teško priznati da je i današnje, moderno društvo zatrovano bolestima socijalnog zla, svime za što čovjek želi vjerovati da je nestalo osuđivanjem holokausta, apartheida i genocida, kao i ograđivanjem naroda od svega što su radili pojedini pripadnici iste grupe. Ova knjiga ne samo da govori o tome koliko malo znamo, a koliko mnogo poričemo, koliko malo radimo da zaustavimo ili spriječimo užase, iako osjećamo i patnju i sram kada slušamo o posljedicama koje oni ostavljaju i dugo, dugo nakon što prestanu - ova knjiga je naučni doprinos sociologa razumijevanju psiholoških mehanizama koji stoje u osnovi pomirenja i građenja mira nakon što se sukobi završe.

Philip Zimbardo, širom svijeta poznat socijalni psiholog koji je u svom kulturnom eksperimentu nazvanom „Zatvor Stanford” otkrio koliko brzo normalni ljudi mogu postati zli, na jednom od svojih predavanja je rekao prisutnima da od tog trenutka ne mogu ignorirati ono što znaju, poručivši im da je njihov zadatak da istinu o čovjeku i Luciferovoj strani u njemu - prenose dalje. Slično u svojoj knjizi poručuje i sam Cohen - nakon čitanja ove knjige nemoguće je i dalje držati oči „širom zatvorene.” Nakon „Stanja poricanja”, izgovor „Nismo znali” više nema baš nikakvu vrijednost, jer sada znamo. Bilo da poriče pojedinac ili društvo, aktivno ili pasivno, bilo da se radi o potpunom poricanju, odnosno odbijanju da se prizna realnost kao takva, diskreditaciji, odnosno podložnosti manipulisanju činjenicama, preimenovanju, odnosno nazivanju stvari drugim, ne pravim, imenom ili pak opravdanju, žrtvama najgorem, moralnom, opravdavanju počinjenog - poricanje je sveprisutno. Poriču se događaji, poriču se tumačenja i značenja, poriču se implikacije i posljedice. Znamo za ponižavajuća i po čovječanstvo poražavajuća postupanja prema ljudima druge boje kože u Južnoj Africi, znamo za milionske užase genocida u Ruandi i - ne tako davno- u Bosni i Hercegovini. Znamo za slučaj Kiti Genovese, nasrtn zbodene djevojke u dvorištu gusto naseljene stambene zgrade i znamo za slučaj Denisa Mrnjavca, dječaka izbodenog nožem u prepunom sarajevskom tramvaju. Znamo za aktuelne probleme sirijskih izbjeglica, počev od progona iz domovine preko bodljikave žice duž mađarske granice pa do svakodnevnih izazova da se prilagode društvu čiji članovi su tek postali i da to isto društvo prilagode sebi. Znamo za Dan državnosti Bosne i Hercegovine koji, od tročlanog Predsjedništva, proslavlja samo jedan.

Ovo više nisu samo primjeri iz udžbenika, ovo je stvarni svijet opisan u knjizi Stanleya Cohena, stvarni svijet s kojim se suočavamo svakodnevno i ponavljano.

Cohenova knjiga bogata je realističnim opisima i primjerima onoga pred čime smo, dosad, zatvarali oči. Čitanje ove knjige je neprijatno, nelagodno, a svaka stranica je novi podsjetnik našeg vlastitog svakodnevnog poricanja. Premda čitalac može pokušati da neutrališe efekat pročitano, Cohen prati i proganja istinom, od prve do posljednje stranice, od korica do korica.

Zaključak

*Etiam si omnes, ego non*¹. Baš kao što životinja prati krdo ili jato da bi ostala zaštićena gomilom, tako se i čovjek okružuje udobnošću tuđeg mišljenja da bi se zaštitio od, realne ili pak imaginarne, opasnosti. I bilo da gomilu predvodi ovan ili vuk, konformizam se koristi kao opravdanje za brojne asocijalne i amoralne akcije poduzete od strane čovjeka. Ovaj socijalni fenomen podvrsta je socijalnog utjecaja, odnosno utjecaja koji većina

¹ Latinski jezik, Iako drugi hoće, ja neću (Evandjelje po Mateju)

ili grupa ima na manjinu ili pojedinca. Konformizam se očituje na različite načine, u svakodnevnim situacijama i u socijalnim zajednicama širom svijeta.

Apatičnost i ravnodušnost odavno su postali sastavnim dijelom života u velikim gradovima pa pojedinac, iako okružen gomilom, ostaje neshvaćeni kamijevski stranac ukoliko svojim ponašanjem odstupa od prosječnosti i uniformnosti. Prepuštanje i efekat posmatrača nisu samo pojmovi iz udžbenika socijalne psihologije - ljudi svjedoče nepravdi i biraju da oni ne budu ti koji će nepravdu zaustaviti, počev od ratnih zločina, gdje su slučajevi reagovanja pojedinca ispred gomile ravni najvišim oblicima prosocijalnosti, herojstvu pa sve do tišine kao odgovora na presude najviših sudskih autoriteta, koje se odbijaju i poistovjećuju s nepravdom prema sopstvenoj grupi, a bez priznavanja i same mogućnosti da je neko, iz te grupe i u ime te grupe, naše grupe, drugog čovjeka osakatio, ponizio, mučio i - ubio. Ovo poricanje ne mora biti, i nije, zasluga svih pojedinaca koji tu grupu čine. Vlast, politički lideri, ugledni građani, akademska zajednica - svi oni, ili svi mi, jednako smo odgovorni za zlodjela počinjena u naše ime sve dok traje naše šutnja, naše poricanje. Naučni, empirijski radovi koje se pišu nakon pakla devedesetih u bivšoj Jugoslaviji - temelje se na psihologiji pomirenja i građenju mira. Kritički stav autora prema onome što je prethodilo toj potrebi za mirenjem - redovno izostaju; poricanjem prošlosti, gradi se budućnost.

Sakriveni od stvarnog svijeta u svojoj ljušturi, zaštićeni iluzijom o pravednom društvu i davno prevaziđenim zlodjelima, ljudi za svoje nedjelovanje uporište nalaze u slabosti pojedinca da promijeni svijet većine. Da li su onda pojedinci zaista nesvjesni realnosti ili pomenuti izgovor u sebi sadrži poluskriveno priznanje da znaju, iako šute?

Premda je Cohenovo „Stanje poricanja” originalno objavljeno 2001. godine, ova knjiga nema rok trajanja i ne gubi na svojoj vrijednosti proteklim vremenom. Surova realnost čovjeka danas jeste da svojom šutnjom ne sprječava, ne zaustavlja i ne osuđuje zločine jednog čovjeka prema drugome. U Ruandi, u Vukovaru, Prijedoru ili Srebrenici - šutnja je uvijek znak odobravanja.

Literatura

Koen. S. (2003). *Stanje poricanja: znati za zlodela i patnje*. Beograd: Samizdat B92.